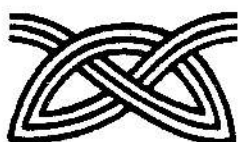

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Sadržaj

- 5   Proslov
          ŽELJKO TOMIČIĆ

Izvorni znanstveni radovi

- 7   KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorfna idoloplastika obredno-ukopnog prostora
starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavonskom Brodu
- 23   IVANČICA PAVIŠIĆ
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj
Bojačnog
- 33   DUNJA GLOGOVIĆ
Fibule iz Ljupča
- 41   REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora
- 49   GORANKA LIPOVAC VRKLIJAN
Mitraička kulturna slika iz Umljanovića
- 61   IGOR FISKOVIĆ
Jesu li Polače na Mljetu bile sjelo vladara Dalmacije?
- 83   ŽELJKO RAPANIĆ
Spomenici nepotpune biografije De ecclesiis datandis (2)*
- 91   ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko Polje,
prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu
Slavonije
- 121   ZORISLAV HORVAT
Nekle činjenice o cistercijskom samostanu i crkvi u
Topuskom
- 135   DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Belec
- 155   SNJEŽANA PAVIČIĆ
Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala
- 161   TAJANA SEKELJ IVANČAN
Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca,
Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca
- 179   GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza učestalosti nagorjelih kostiju velikih zvijeri u
pleistocenskim naslagama špilje Vindije (Hrvatska)

Prikazi

- 187   ŽELJKO RAPANIĆ
VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split. Serija: Monumenta medii aevi Croatiae vol. 1. Str. 1.-608. (Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographicus, Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važnijih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Marko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg) + fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+1 karta, /32x23 cm/.

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction
ŽELJKO TOMIČIĆ

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site at Galovo, Slavonski Brod
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Schmuck der späten Bronzezeit vom Fundort Špičak bei Bojačno
- DUNJA GLOGOVIĆ
Fibeln aus Ljubač
- REMZA KOŠČEVIĆ
Several Old Bronze Finds from the Samobor Vicinity
- GORANKA LIPOVAC VRKLIJAN
A Mithraistic Cult Relief From Umljanovići
- IGOR FISKOVIĆ
Were Polače on the Isle of Mljet the Seat of the Rulers of Dalmatia?
- ŽELJKO RAPANIĆ
Denkmäler mit unvollständiger Biographie De ecclesiis datandis (2)*
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Beitrag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrdo-Kultur in der slawonischen Podravina
- ZORISLAV HORVAT
Einige Tatsachen über das Zisterzienserkloster in Topusko
- DRAGO MILETIĆ
Burg Belec
- SNJEŽANA PAVIČIĆ
Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-Čečavac und Kapan-Ivanac
- GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analysis of the Frequency of Partially Burnt Large Carnivore Bones in the Pleistocene Sediments at the Vindija Cave (Croatia)

- 189** BORIS GRALJUK
Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine
- 190** BORIS GRALJUK
ROBERT WHALLON I LIDIJA FEKEŽA,
Kvantitativna analiza oblika grobne keramike ranog srednjeg vijeka sa teritorija Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 43.-59., uz tekst, tablice, histogrami, slike.
- 190** BORIS GRALJUK
ENVER IMAMOVIĆ,
Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka,
Izvorni znanstveni rad, str. 61.-92., uz tekst, skice, slike, table
- 191** BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba,
Izvorni znanstveni rad, str. 93. do 116., uz tekst 5 tabli.
- 192** BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 117.-145., uz tekst, karta nalazišta, 3 table sa 10 slika, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 193** BORIS GRALJUK
KEMAL BAKARŠIĆ,
Citati nove serije Glasnika Zemaljskog muzeja, (Arheologija) 1946.-1986.
Izvorni znanstveni rad, str. 147.-167., 11 tablica, 4 grafikona, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 195** MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 15., Zadar, 1993., stranica 452, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama te kartama.
- 199** MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikoni, fotografijama te kartama.
- 203** MARIJA BUZOV
BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2. SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.
- 204** DUNJA GLOGOVIĆ
EDWARD HERRING, Explaining Change in the Matt-Painted Pottery of Southern Italy. Cultural and social explanations for ceramic development from the 11th to the 4th centuries B.C., BAR International Series 722, 1998 (Oxford), 255 str., 176. slika.
- 207** KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Zoomorfna idolooplastika obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavonskom Brodu

Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site at Galovo, Slavonski Brod

Izvorni znanstveni rad
Prapovijesna arheologija
*Original scientific paper
Prehistoric archaeology*

Dr. sc. KORNELIJA MINICHREITER
Institut za arheologiju
Ul. grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb

UDK 903.5.(497.5. Slav. Brod) "6343"

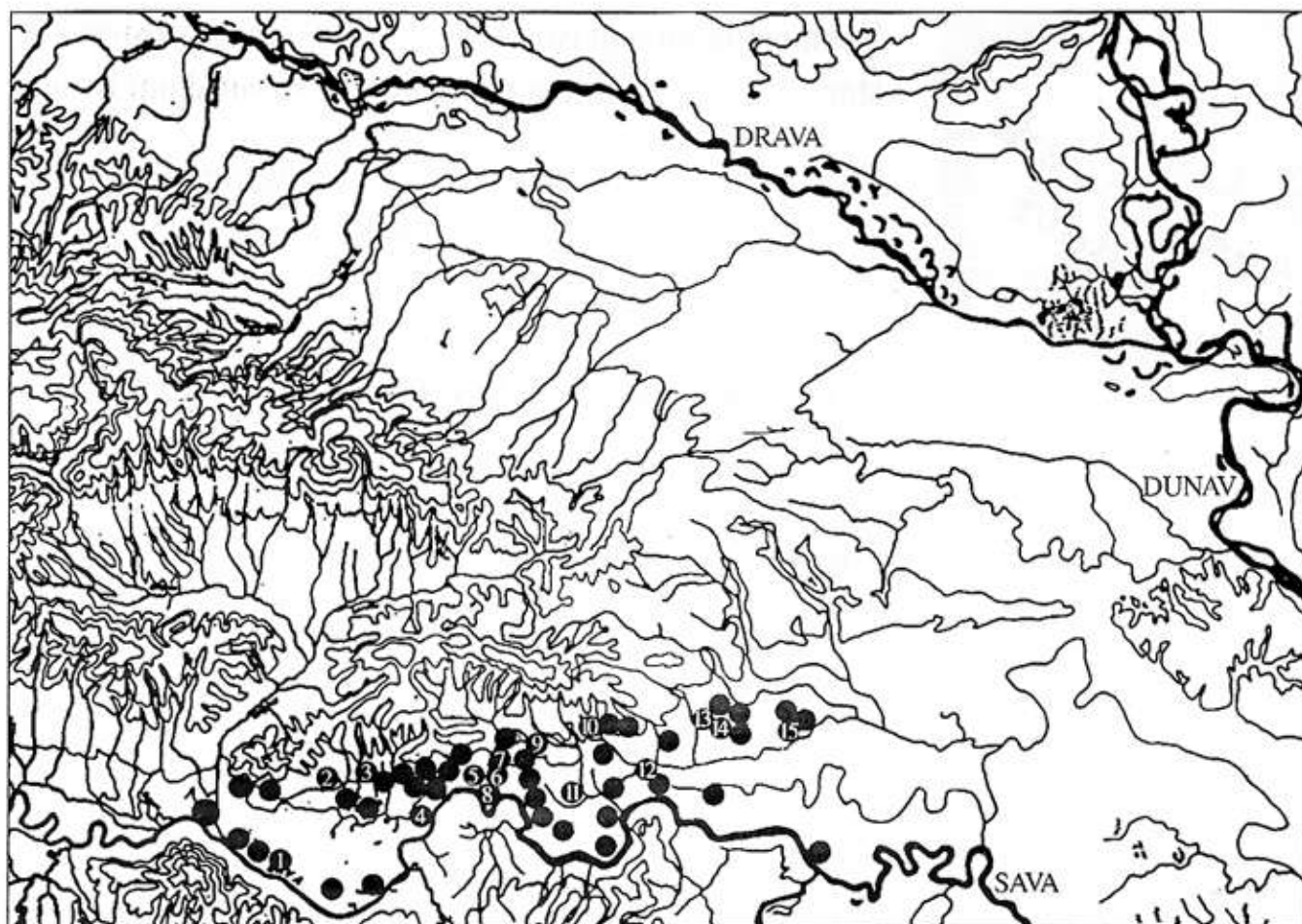
U radu su prikazana najnovija otkrića zoomorfne idoloplastike pronađene tijekom prve faze istraživanja obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta na zemljištu Galovo u sjeveroistočnom dijelu Slavonskog Broda, gdje su na više lokacija otkriveni ostaci starčevačkih naselja. Na Galovu brodska Ciglana obavlja velike iskope za svoje potrebe, a lokalitet je slučajno otkriven u njihovim profilima na dubini od 0,90 do 2,00 m. Prilikom otkrića 1995. godine nalazište je evidentirano kao starčevačko naselje, no iskop 1997. otkrio je obredno-ukopni prostor starčevačkog lokaliteta na nekadašnjoj obali Save, od kojeg je 2 km sjevernije starčevačko naselje Igrač u Bukovlju, izgrađeno na južnim obroncima Dilja.

U istraženju površini pronađeni su ostaci brončanodobne nekropole s urnama u tunulima i obredno-ukopni prostor starčevačkog lokaliteta; velika plitka zemunična jama (15 x 7 m) s dvije obredne peći (oblik cigare), tri ljudska kostura u zgrčenom položaju (dva bez lubanje), nekoliko skupina keramike s mnogobrojnim životinjskim kostima (obredne gošbe) i govedi rog kultno ukopan na dnu središnjeg prostora, blizu kojeg je bio, preko dvije stepenice, glavni istočni ulaz u zemunicu. Zapadno od velike, otkrivena je manja plitka zemunična jama 5 x 5 m, s dvije ulazne stepenice na svojoj sjevernoj strani. U njezinom prostoru na zapadnoj strani bio je ukopan jedan skvrčeni kostur, koji je imao samo stražnji dio lubanje. Iznad kostura pronađeni su brojni ulomci keramike i kamene alatke, a posebno se ističe skupina kamenih sjekira i mikrolita na istočnoj strani ulaznih stepenica u zemunicu. Uokolo manje zemunice otkriveni su nizovi okomitih drvenih stupova koji su ispred ulaznog dijela oblikovali trijem. Pokraj mnogobrojnih komada keramičkog posuđa i kamenih alatki (21 sjekira - jedna s rupom), otkriveni su: grudica crvene boje - okera, četiri glinena diska s rupom (po dva u paru) - možda kotači za kolica i dvije zoomorfne idoloplastike - glava patke i žrtvenik u obliku životinje s čašom na leđima. Arheološka građa ima najviše analogija s Linear A stupnjem starčevačke kulture kojem pripada i naselje na Igraču u Bukovlju.

Područje brodskog Posavlja, po svojem zemljopisnom položaju kao dio središnje Slavonije uz rijeku Savu u sklopu južnapanonskog prostora, bilo je jedna od glavnih magistrala kulturnih i etničkih strujanja tijekom svih razdoblja prapovijesti. Cijeli prostor sadrži tri reljefne cjeline koje su pružale izvanredno povoljne uvjete za život. U sjevernom dijelu brodskog Posavlja, obronci Dilja i Brodskog gorja, koji se postupno spuštaju u ravnicu prema Savi, obilovali su šumama punim divljači. Središnji, ravničarski dio s bujnom vegetacijom i potencijalnim agrarnim zonama, bio je ispresijecan brojnim rječicama i potocima koji su pokraj prirodnih komunikacija pružali obilje kamene građe za litičku industriju. Rijeka Sava, kao glavna transverzala južnapanonskog prostora od Alpa do Podunavlja, povezivala je sjeverne i južne prostore svojeg priobalja (današnja slavonska i bosanska Posavina) i omogućavala bogatu prehranu ribom. Svi ovi elementi,

značajni za život ljudi, uvjetovali su izgradnju najstarijih prapovijesnih naselja na suhim kopnenim površinama, pokrivenim praporom na granici s močvarno-barskim prostorima (poplavna savska područja) koji su se u to doba protezali u širini od jednog do pet kilometara od današnjeg savskog korita, uzduž njezine sjeverne obale (ŠPARICA, 1994., u tisku). Tako povoljni prirodni uvjeti omogućili su gustu naseljenost brodskog Posavlja u neprekinutom nizu tijekom 8.000 godina od prapovijesti do kasnog srednjeg vijeka. Od 320 do sada evidentiranih arheoloških lokaliteta (LOZUK 1993., 38),¹ 52 pripadaju mlađem kamenom dobu - neolitiku i to 15 starčevačkoj kulturi, a 37 sopotskoj kulturi (slika 1.).

¹ Tijekom 1996. i 1997. godine pri sustavnom rekognosciranju sjevernog dijela brodskog Posavlja, na obroncima Dilj-gore evidentirano je 70 novih arheoloških lokaliteta.

Slika 1. Nalazišta starčevačke i sopotske kulture u brodskom Posavlju - sjeverna Hrvatska.

Nalazišta starčevačke kulture: 1 Slavonki Kobaš - Selište, 2 Lovčić - Gradina, 3 Glogovica - Đurin bajer, 4 Slobodnica - Lateralni kanal, 5 Slavonki Brod, Glogovica (zapadno naselje), 6 Slavonki Brod - Galovo, Ciglana (istočno naselje i obredno ukopni prostor), 7 Bukovlje - Igrač (sjeverno naselje), 8 Gornja Vrba, 9 Donji Slatinik - Praulje, 10 Korđuševci - Babine njivice, 11 Zadubravlje - Dužine, 12 Bičko Selo - Veliki brijeg, 13 Stari Perkovci - Glože, 14 Stari Perkovci - Kod Lipe, 15 Vrpolje - Veliko polje

Fig. 1 The site of the Starčevo and Sopot culture period in the Slavonki Brod Posavlje region - Northern Croatia. Sites of the Starčevo Culture: 1 Slavonian Kobaš - Selište, 2 Lovčić - Gradina, 3 Glogovica - Đurin bajer (Engl. River Bank of Đuro), 4 Slobodnica - Lateral canal, 5 Slavonki Brod, Glogovica (western settlement), 6 Slavonki Brod - Galovo, Ciglana (an eastern settlement and a ceremonial burial area), 7 Bukovlje - Igrač (northern settlement), 8 Gornja Vrba, 9 Donji Slatinik - Praulje, 10 Korđuševci - Babine njivice, 11 Zadubravlje - Dužine, 12 Bičko Selo - Veliki brijeg, 13 Stari Perkovci - Glože, 14 stari Perkovci - Kod Lipe, 15 Vrpolje - Veliko polje.

U istočnome dijelu današnjeg Slavenskog Broda otkrivene su tri lokacije starčevačkih nalazišta (MINICHREITER, 1997., 9., 14., 22.), što je najveća gustoća do sada otkrivenih u brodskom Posavlju (slika 2.). Ovo je rezultat konfiguracije terena, jer je najvjerojatnije na ovom mjestu već u ranom neolitik bio najlakši prijelaz preko rijeke Save, a posebno značenje ovog prijelaza iz južnopanonskog prostora prema brdovitom Balkanu, duboko utisnuto u pamćenje naših predaka, ostalo je do današnjih dana u toponimu imena Brod, što označava mjesto na rijeci gdje nije duboko, gdje se može pregaziti ili kolima ili stokom (SKOK, 1971., 216.-217.).

Prvo otkriće starčevačkih nalaza u sjeveroistočnom dijelu Slavenskog Broda uslijedilo je 1975. godine pri iskopu zemlje za podrumski dio obiteljske kuće u Marukićevoj ulici br. 14 (MIŠKIV 1984., katalog; MINICHREITER, 1992., 22.; LOZUK, 1993., 32.; MINICHREITER, 1997., 22.).² Nakon skoro 20 godina, tijekom 1991. uslijedila su otkrića na još dvije lokacije (međusobne udaljenosti oko 500 m) koje se nalaze oko 700 m

sjeverozapadno od Marukićeve ulice.³ To je zemljište u Užarevićevoj ulici 23 i na obali kanala Glogovice, uz Poljoprivrednu školu (MINICHREITER, 1997., 14., 22.). Pretpostavlja se da ove tri lokacije pripadaju istodobnom naselju, pa su za sada imenovane kao zapadno naselje (MINICHREITER 1997., 22.). Četiri godine nakon zadnjeg otkrića, pronađena je četvrta lokacija istočno uz Osječku ulicu na zemljištu Galovo u proizvodnom krugu Ciglana, koja je već nekoliko godina obavljala velike iskope za potrebe proizvodnje. U profilima ciglarskih bazena, 1995. godine uočavao se starčevački kulturni sloj pa je ova lokacija, udaljena oko 2 km sjeveroistočno od zapadnog naselja, imenovana kao istočno naselje (MINICHREITER, 1997., 22.). Treći veliki starčevački lokalitet najbliži zapadnom i istočnom naselju je 2 km sjeverno na donjim terasama Igrača kod Bukovlja, otkriven 1968. godine na zemljištu plantažnog vinograda imenovan kao sjeverno naselje (BENAC, 1969., 16.; BELIĆ i PETROVIĆ, 1971., 11.; MIŠKIV, 1974.; ista, 1984.; DIMITRIJEVIĆ, 1978., 73.-74.; isti, 1979., 236.,

² Prilikom otkrića arheološki nalazi bili su pogrešno pripisani brončanom dobu.

³ Podaci Josipa Lozuka na čemu najsrdačnije zahvaljujem.

Slika 2. Slavonki Brod - zone starčevačkih nalaza; 1 Zapadno naselje (kanal Glogovica, Poljoprivredna škola, Užarevićeva ul., Marukićeva ul.), 2 Istočno naselje i obredno-ukopni prostor (Galovo-zemljište Ciglana), 3 Sjeverno naselje (Igrač iznad Bukovlje)

Fig. 2 Slavonki Brod - zones of the Starčevo culture finds; 1 Western settlement (Glogovica canal, Agricultural School, Užarevićeva St., Marukićeva St.), 2 Eastern settlement, and the ceremonial and burial area (the piece of land 'Galovo', 'Ciglana'), 3 Northern settlement (Igrač, above Bukovlje).

237., 242.; ŠIMIĆ, 1984., 51.-61.; MINICHREITER, 1992., 11.: ista, 1992., 17.: ista, 1993., 39.-42.: ista, 1997., 14.-15.; LOZUK, 1993., 32., 38.; MARKOVIĆ, 1993., 115.: isti, 1994., 70.). Sva tri naselja su na jednakoj međusobnoj udaljenosti od oko 2 km, a dosadašnji nalazi ukazuju na pripadnost ranim stupnjevima starčevačke kulture.

Tijekom 1997. godine, nakon višegodišnjih priprema, organizirana su zaštitna arheološka istraživanja na zemljištu Galovo, istočno od Osječke ulice, za potrebe Ciglana koja više nije imala slobodnog zemljišta za iskorištavanje.⁴ U početku izvođenja radova na istraženoj površini od 800 m², otkrivena su dva prapovijesna arheološka lokaliteta:

- dio nekropole s paljevinskim grobovima grupe Gredani-Barice iz početka kasnog brončanog doba;⁵
- dio obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta (rani stupanj starčevačke kulture) iz ranog neolitika.

U arheološkim istraživanjima su u gornjem sloju, na dubini od 0,80 m, otkriveni ostaci razorene brončanodobne nekropole s paljevinskim grobovima pod tumulima, grupe Gredani-Barice. U središnjem dijelu istražene površine od 800 m² otkriven je samo jedan grob - najvjerojatnije zbog svojeg dubljeg ukopa u tumulu. Sadržavao je samo urnu s obodom izvučenim prema vani i okrenutu dnom prema gore, koja je bila ispunjena ostacima spaljenih kosti (MINICHREITER,

⁴ Prapovijesno nalazište otkriveno je slučajno 1995. godine u profilima velikih iskopa zemljišta (bazena) za potrebe Ciglana. Svojim višegodišnjim iskopom, Ciglana je do tada nepovratno uništila veliku površinu arheološkog lokaliteta koji se nalazi unutar registrirane arheološke zone Slavanskog Broda. Unutar registrirane zone iskopana su tri velika bazena od kojih samo najjužnji obuhvaća površinu od 8.000 m² i u svim njegovim profilima vidljiv je prapovijesni kulturni sloj, na dubini od 0,80 m. Ciglanu nisu nadležne službe zaštite spomenika kulture upozorile da obavlja eksploataciju zemljišta (uništavanje arheološkog lokaliteta) unutar registrirane arheološke zone, pa je tek

nakon slučajne dojave o postojanju arheoloških nalaza, nakon hitne intervencije i velikim zalaganjem Jesenke Miškiv, više kustosice Muzeja broskog Posavlja u Slavonkom Brodu, obustavljen daljnji iskop na ovoj parceli. Nakon višegodišnjih pregovora sa Ciglanom, Muzej broskog Posavlja je organizirao početak zaštitnih arheoloških iskopavanja, koja su već na početku radova otkrila jedinstveno arheološko nalazište u južnopanonskom prostoru.

⁵ Predlažemo da se ova skupina nekropole nazove Gredani-Barice jer smatramo da je slavonki materijal nešto stariji nego sjeverobosanski, dok sve nekropole pripadaju istoj brončanodobnoj kulturnoj grupi.

1982., 115; VRDOLJAK 1994., 30-31, slika 6., tip B6c). Grobnih priloga oko urne nije bilo. Na istočnome rubnom dijelu iskopanog terena, u sondi, na dubini od 0,50 m, deset metara istočnije od urne, pronađena je kasnobrončanodobna narukvica, koja je najvjerojatnije bila prilog u drugom paljevinskom grobu. Ova otkrića na Galovu upućuju na postojanje nekropole s paljevinskim grobovima pod tumulima, a u prilog tomu su i dosadašnji pojedinačni nalazi na još dvije lokacije - paljevinski grobovi oko 500 m sjeverozapadno od Galova uz sjevernu gradsku obilaznicu⁶ i oko 200 m sjeveroistočno u Vrbskom polju.⁷ U Vranovcima, na lokalitetu Gomilice (oko 1,5 km sjeveroistočno od Galova) evidentirano je nekoliko tumula⁸ s paljevinskim grobovima grupe Gredani - Barice (MINICHREITER, 1982., 66.), što upućuje na veliki kompleks - niz kasnobrončanodobnih tumula s paljevinskim grobovima na području sjeveroistočnog dijela Slavonkog Broda sve do Vranovaca (slika 3.).

⁶ Kolegici Jesenki Miškiv, višoj kustosici Muzeja Brodskog Posavlja u Slavonском Brodu, zahvaljujem na usmenim podacima i dopuštenju njihove objave.

⁷ Prema kazivanju mještana Galova, pri obradi zemljišta u Vrbskom polju pojavljivale su se tamne mrlje s pepelom, što ukazuje na postojanje nekropole.

Daljnja istraživanja na Galovu možda će pružiti dovoljno elemenata za pojašnjenje tako duge tradicije ukopavanja mrtvih baš na ovim prostorima tijekom neolitika i brončanog doba, osim temeljne odrednice - ukapanje mrtvih pokraj vode (lokacija je na granici prema močvarno-poplavnom zemljištu promjenljivih savskih voda).

U obredno-ukopnom prostoru starčevačkog lokaliteta u istraženju površini od 800 m² otkriveni su po prvi put u južnopanonskim prostorima materijalni dokazi o nepoznatim obredima i ukapanjima mrtvih u ranim fazama starčevačke kulture. Do sada je na prostorima ukupne rasprostranjenosti starčevačke kulture otkriveno oko 200 grobova (STANKOVIĆ, 1992., 39.-40.) i to skoro svih unutar naselja u jamama ili u kućama (BENAC, 1973., 36.), dok je samo na dva lokaliteta otkrivena izdvojena nekropola; u Botošu kod Zrenjanina (GRBIĆ, 1933./1934., 48.-50.) i u Lepenskom Viru - sloj III. a (SREJOVIĆ, 1969., 164.; isti 1988., 60.). Na području sjeverne

⁸ Tumuli su danas pod šumom i unutar kompleksa vojarne u Vranovcima, gdje su obavljani i raznovrsni građevinski radovi, pa nije moguće utvrditi njihov točan broj, niti obaviti arheološka istraživanja. Nekoliko tumula je blizu ograde vojarne pa su vidljivi iz ceste Bukovlje-Vranovci-Vrpolje.

Slika 3. Slavonki Brod - Vranovci, zone nalaza kasnobrončanodobnih tumula s paljevinskim grobovima; 1 Sjeverna gradska obilaznica, 2 Galovo-zemljište Ciglana, 3 Vranovci-Gomilice

Fig. 3 Slavonki Brod - Vranovci, zones of the late Bronze Age period finds of tumuli (Lat.) with incinerated graves: 1 Northern city detour road, 2 Galovo - the piece of land of Ciglana, 3 Vranovci - Gomilice.

Hrvatske među 60 evidentiranih starčevačkih nalazišta (MINICHREITER, 1997., 7.-36.) do sada su ljudski ukopi otkriveni samo unutar dva starčevačka lokaliteta - u Vinkovcima i u Pepelani. U Vinkovcima su pronađeni grobovi unutar starčevačkog naselja na lokacijama: Tržnica - 4 groba. Nama - 4 groba i 1 grob u blizini jama u Ulici 1. maja (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 241., 351.) datirani u zadnji stupanj starčevačke kulture - Spiralooid B (ISKRA-JANOŠIĆ, 1984., 143.-144.). U Pepelani, na lokaciji II. A, u zapadnom dijelu "prizemlja" velike zemunice otkriveni su ostaci ljudskih kostiju - donji dijelovi nogu u skvrčenom položaju (MINICHREITER, 1992. a, 18.). Otkriće ljudskih kostura u Slavonskom Brodu izdvaja se od dosadašnjih nalaza na temelju nekoliko osnovnih elemenata: kosturi pripadaju ranom stupnju starčevačke kulture (linear A stupnju), ukopani su uz posebne obrede i u odvojenom prostoru (ne unutar naselja), a daljnja arheološka istraživanja pokazat će na kojoj je udaljenosti izgrađeno pripadajuće starčevačko naselje. Prvi stupanj terenskih radova na Galovu u Slavonskom Brodu proveden je nedavno, zbog toga se u ovom radu obrađuje samo zoomorfna idoloplastika i arhitektura, u čijem je kontekstu idoloplastika otkrivena. Detaljne

analize pokretne arheološke građe su u tijeku, što će po njihovom završetku biti predmetom daljnjih znanstvenih radova.

U početku istraživanja na Galovu, oko 60 cm ispod oračeg sloja i sterilne gline u koju je bila ukopana brončanodobna nekropola, na dubini od 0,90 do 2,00 m, otkriven je dio kompleksa obredno-ukopnog prostora koji se sastojao od 12 objekata različite veličine i namjene (slika 5.).

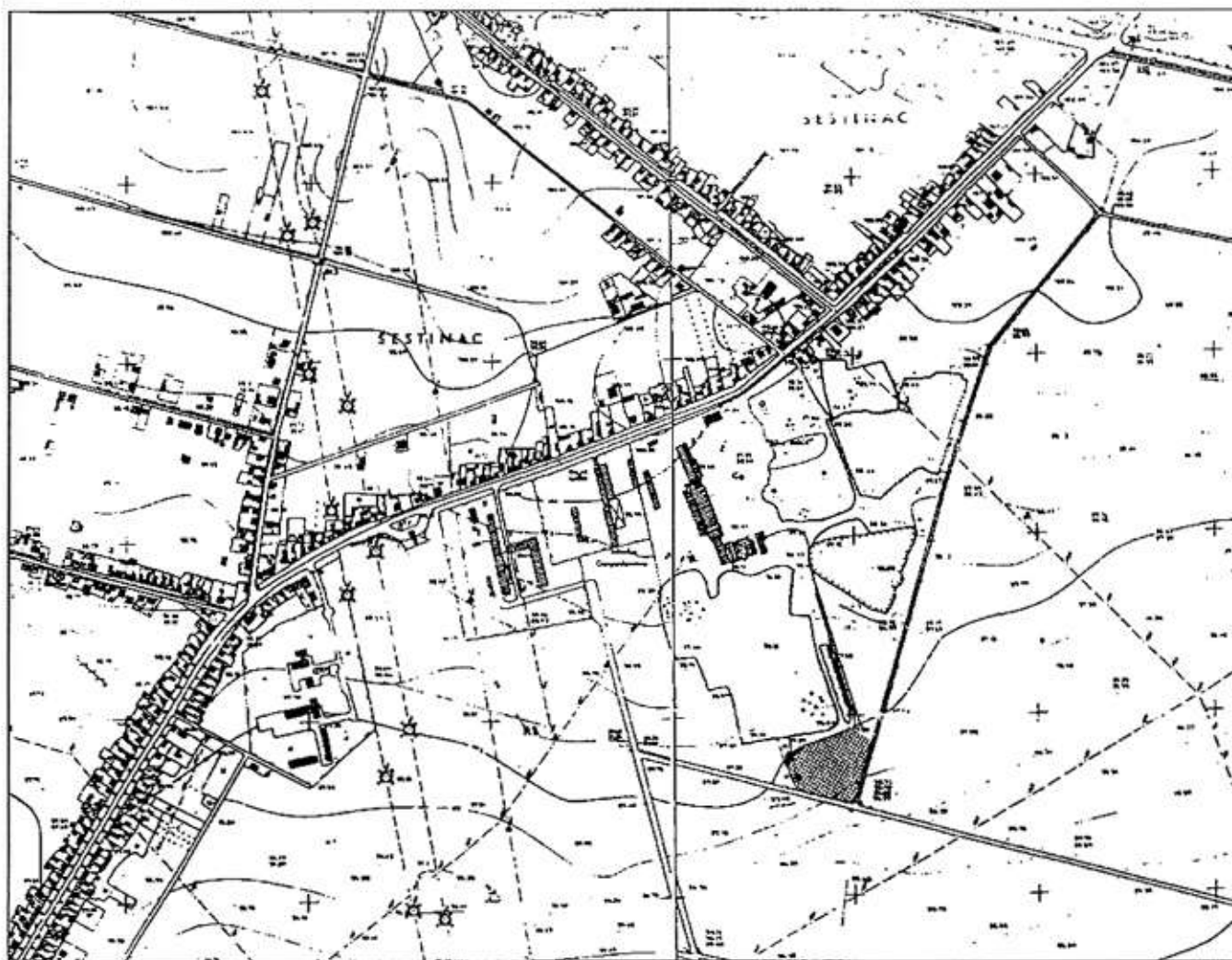
Jama 1. - sonda A/1, u sjeverozapadnom dijelu iskapanog terena.

U središtu zapadnog profila sonde A/1 otkriven je istočni dio jame 1. koja se dalje protezala u neiskopani dio terena. Na dubini od 1,42 do 1,56 m otkriven je istočni dio jame, koja je u vodoravnoj projekciji ima oblik izduženog jezičca smjerom zapad-istok (0,90x0,35 m). Oko 50 cm istočno od jame 1. otkriven je trag okomite samostojeće grede debljine 20 cm, koja je bila ukopana 15 cm u tlo. Pretpostavljamo da je ovaj objekt bio istočni završetak ograđenog prostora, koji se dalje protezao u neiskopani dio terena.

Jama 2. - sonde B/2, B/3, B/4, C/2, C/3, C/4, D/3, D/4, D/5, E/3, E/4, E/5 (slika 6., slika 8., slika 9.)

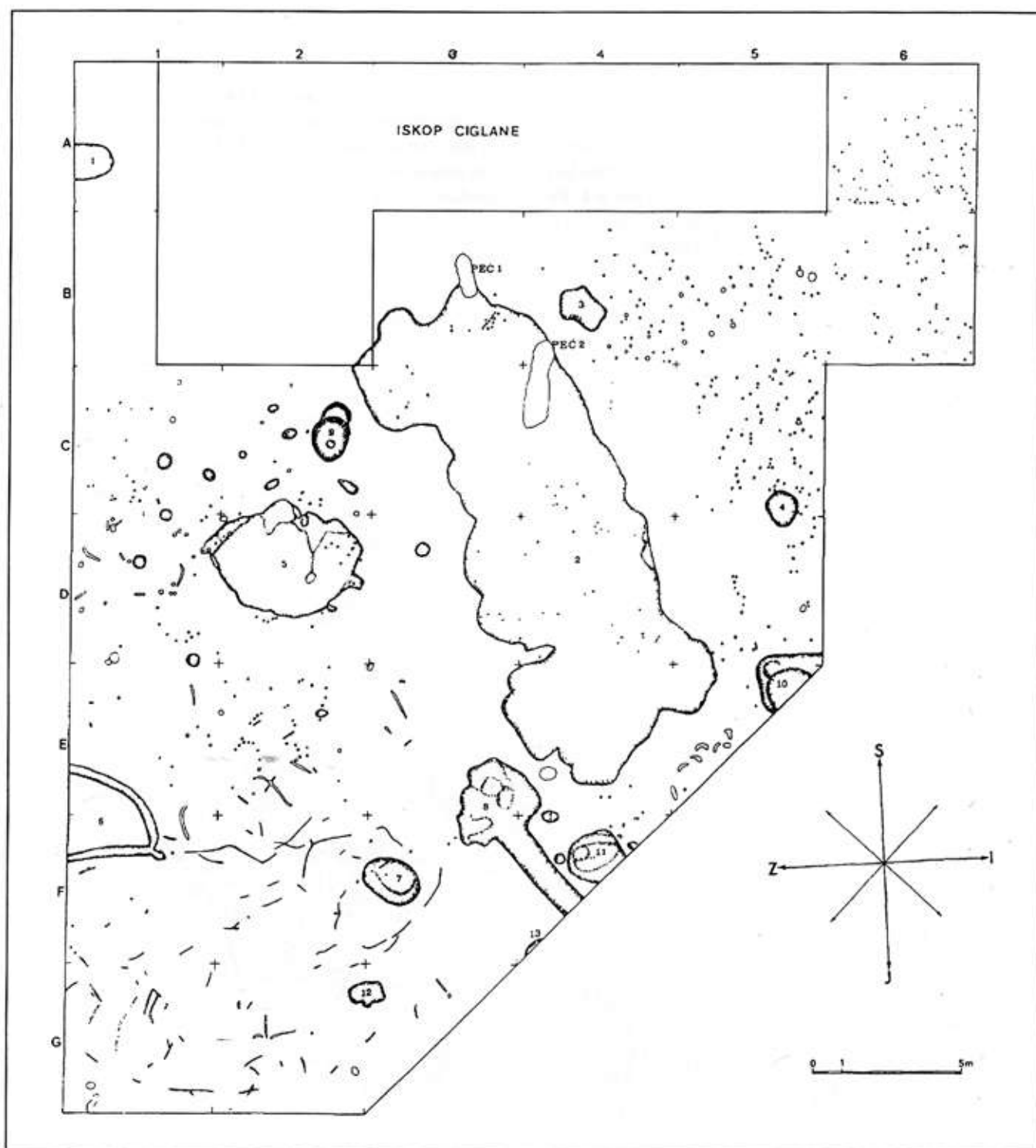
U središnjem dijelu terena otkrivena je velika zemunična jama dužine 15 m (S-J), širine 7 m (I-Z), koritastog dna, ukopana od svojeg ruba do 1 m dubine. U taj veliki poluuko-

Interdisciplinarnе analize arheološke građe su u tijeku. S obzirom na veliku količinu pokretne građe, analize nisu mogle biti još završene.

Slika 4. Slavonki Brod Galovo - Ciglana, položaj arheoloških istraživanja 1997. godine

Fig. 4 Slavonki Brod, Galovo - Ciglana, the locality of archaeological field research in 1997.

Slika 5. Slavonki Brod Galovo - Ciglana, situacijski plan arheoloških istraživanja 1997. godine. Crtao M. GREGL.

Fig. 5 Slavonki Brod, Galovo, Ciglana, the situational scheme of archaeological field research in 1997. Drawing by M. GREGL.

pani prostor ulazilo se s istočne strane preko dvije stepenice u njegovom središnjem dijelu. Zapadno od ulaznih stepenica, na sredini dna zemunice otkrivena je skupina keramičkog posuda s ostacima životinjskih kosti i kamenih alatki, među kojima se ističe kamena sjekira s rupom. Među nalazima otkriveni su i dijelovi pečene zemlje s glatkom površinom (kao podnica), čija namjena za sada nije posve jasna. Na dnu ove skupine bio je kultno ukopan u zdravicu veliki govedi rog, koji je istovjetan ukopu govedeg roga na dnu ze-

munice 10. u Zadubravlju (MINICHREITER, 1992., 19.) i obrednom ukopu životinjskih kosti ispod podnice kuće K-1 na lokalitetu Obre I. u Bosni (BENAC, 1973., 16.). U južnom prostoru velike zemunice (južno od ulaza) otkrivene su tri skupine keramičkog posuda, životinjskih kostiju i kamenih alatki, grupirane u jednakom međusobnom razmaku, kao vrhovi istokračnog trokuta (istočna, južna i zapadna skupina), dok skupina keramike i životinjskih kostiju s ukopanim rogom sjeverno od njih čini s ove tri skupine skoro pravilan

Slika 6. Slavonski Brod, Galovo - jama 2, s tri ukopa, u prvom planu grupa keramike i govedji rog a u pozadini dvije kulture peći (peć 1. i 2.)

Fig. 6 Slavonski Brod, Galovo - Pit No. 2., with three burials, a group of ceramic works and a cattle horn, in front, two cult furnaces (the Furnace No. 1. and No. 2.), in the back.

Slika 7. Slavonski Brod, Galovo - jama 5, s jednim ukopom i oko nje rupe od okomitih stupova (dio trijema)

Fig. 7 Slavonski Brod, Galovo - Pit No. 5, with a burial and holes made by vertical posts put around it (part of a cloister).

Slika 8. Slavonki Brod, Galovo, obredna peć br. 1

Fig. 8 Slavonki Brod, Galovo, Ceremonial Furnace No. 1.

Slika 9. Slavonki Brod, Galovo, detalj jame 2. (sredina), skupina keramičkih posuda iznad govedeg roga

Fig. 9 Slavonki Brod, Galovo, a detail of the Pit No. 2 (in the middle), a group of ceramic pottery above the cattle horn.

kvadrat. Između njih u sredini, otkriveni su ostaci ljudskog kostura (ukop 4.),¹⁰ koji je ukopan bez glave u skvrčenom položaju. S njegove sjeverne strane u gornjem sloju otkrivena je minijatura ZOOMORFNA IDOLOPLASTIKA - žrtvenik u obliku životinje s kupom na leđima (tab. 2) i uz nju grudica okera. Teško je bilo utvrditi ima li ovaj žrtvenik veze s ukopom ili je služio u obredima nakon ukopa kostura. I u ove tri skupine (zapadnoj, južnoj i istočnoj) kao i u sjevernoj (s ukopanim rogom), otkriveni su komadi pečene zemlje, nepoznate namjene, koji su bili glatke površine na jednoj strani. Možda su ti komadi bili dio podloge (uvjetno nazvano "žrtveni stolovi") na kojoj su se odvijali određeni obredi i žrtve, do sada nepoznati u starčevačkoj kulturi.

U sjevernom prostoru velike zemunice (jama 2.), uz njezin vanjski rub, otkrivene su dvije peći (peć 1. i 2.) a u prostoru između njih dva skvrčena kostura, ukop 1. i ukop 2. Peći su izduženog oblika (kao cigare) analogne pećima u jamama 12. i 14. u Zadubravlju (MINICHREITER, 1992., 18., 19.; ista, 1992. a, 32.-32., slika 15.; ista, 1992. b, 37.-45., slika 1., 5., 6.). Razlikuju se od peći u Zadubravlju po načinu izgradnje, položaju, sadržaju u njima i nekim detaljima koji upućuju na njihovu namjenu u obredno-kulturne svrhe. Obje peći su izgrađene smjerom sjever-jug, na međusobnoj udaljenosti od 2 m (smjerom sjeverozapad - jugoistok), s otvorom ložišta na svojoj sjevernoj strani - vanjska strana zemunice. Dimenzije su im podjednake; dužina oko 2 m, širina oko 0,40 - 0,60 m, a očuvana visina do 0,50 m. Kod peći 1. bio je očuvan i dio kalote u njezinom sjevernom dijelu iznad ložišta, dok je u preostalom dijelu bila urušena. Peći u Zadubravlju bile su građene od sitnih glinenih kuglica (MINICHREITER, 1992. b, 43.), dok su u Slavonском Brodu, u obje peći, na zagladene podnice prvo oblikovani unutrašnji prostori od pletenih grana debljine 1 do 2,5 cm (na jednom mjestu ostao je otisak čvora - zavezanih pet grana), potom premazani slojem gline (prosječne debljine 5 cm) i spaljeni, tako da je ostao ukupan negativ njihove drvene konstrukcije. U sjevernom dijelu peći nije postojala zagladena podnica (ostatak drvene oblice u ložištu) a u srednjem i stražnjem dijelu podnica je dva puta premazivana, s tim da je u stražnjem dijelu bila jače pečena. U unutrašnjosti peći nisu nađeni, kao u Zadubravlju, ulomci posuda koje se u njima peklo, nego malobrojni dijelovi žrtvenih posuda i objekti neodređene namjene.¹¹ Jugozapadno od peći 1. bio je ukopan skvrčeni kostur (ukop 1., orijentacije sjever - jug) s očuvanom glavom koja je gledala na istok. Ovo je jedini kostur od njih četvero (možda pet) koji je ukopan cjelovit. Južno od ukopa 1. i zapadno od peći 2., u sredini sjevernog dijela zemunice, bio je ukopan još jedan skvrčeni kostur, ali bez glave (ukop 2., smjerom zapad - istok). Na rubovima velike zemunice nađeni su brojni tragovi okomitih kolaca kao i jedna okomita greda (promjera 20 cm) na zapadnom obodu njezinog središnjeg dijela. Južno od oboda velike zemunice otkriven je niz od tri okomite grede (promjera 50 cm), koje su bile postavljene u nizu od sjevera prema jugu i čija se namjena nije mogla utvrditi jer je ovdje bio granični obod istraženog terena.

¹⁰ Kosturni ukopi otkriveni na Galovu 1997. godine nisu označeni kao grobovi nego kao ukop 1. - 5., jer se ovdje ne radi o pravim grobovima u nekropoli, nego o posebnom ukopu kostura i kulturnom ritusu unutar obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta.

¹¹ Detalji o konstrukciji i sadržaju peći bit će objavljeni u posebnom radu.

Jama 3. - sonda B/4.

U sjevernom dijelu istraženog terena, na udaljenosti od jednog metra sjeveroistočno od sjevernog dijela velike zemunice (jama 2.), bila je plitko ukopana mala, izdužena koritasta jama (dimenzije - 1,60x1,20 do 1,00 m, dubina 0,20 m) ispunjena tamnosmedom zemljom. U jami su nađeni ostaci kosti (ukop 5.) ali samo u tragovima, pa pretpostavlja se da je možda bilo ukopano dijete (dimenzije jame i očuvanost kosti), jer su ljudske kosti na cijelom terenu bile znatno lošije očuvane nego životinjske.

Jama 4. - sonda C/5 i D/5.

Oko 3 m sjeveroistočno od središnjeg ulaza u veliku zemunicu otkrivena je mala plitka jama, ispunjena samo crnom masnom zemljom s puno gari. U vodoravnoj projekciji bila je skoro pravilna kružnica, s promjerom 1,18 m (S-J) i 1,02 m (I-Z), ukopana 10 cm u zdravicu. S obzirom na otkriće brončanodobne narukvice u njezinoj neposrednoj blizini (u gornjem sloju istočno od jame 4.), postoji mogućnost da je i ta crna mrlja ostatak razorenog brončanodobnog paljevinskog groba, u sklopu nekropole, čiji su ostaci otkriveni u sondi D/2. (urna sa spaljenim kostima, okrenuta dnom prema gore), oko 15 m zapadno od jame 4.

Jama 5. - sonda C/2, D/1 i D/2 (slika 7.).

Drugi najznačajniji objekt na terenu, u kojem je bio ukopan ljudski kostur, zemunična je jama 5., koja je bila ukopana 4 m zapadno od velike zemunice (jame 2.). U vodoravnoj projekciji, jama 5. je skoro pravilna kružnica, promjera 5 m, s gotovo ravnim dnom ukopanim 40 - 50 cm u zdravicu. Ulaz u jamu bio je sa sjeverne strane (sjever-sjeverozapad) preko jedne stepenice (oblikovane kao mala platforma). Na zapadnoj strani jame, uz njezin obod, bio je na dnu ukopan jedan skvrčeni kostur (ukop 3.) s glavom na sjevernoj i nogama na južnoj strani, okrenut prema sredini jame. Lubanja nije cijela ukopana, nego samo njezin stražnji dio bez lica. Iznad kostura bilo je nabacano mnogo ulomaka raznovrsne keramike, kamenih alatki (mikrolita) i životinjske kosti, a nađeno je i većih komada pečene zemlje glatke na jednoj strani, identične objektima u jami 2. (uvjetno imenovano kao "žrtveni stolovi"). Po cijeloj jami bilo je rasutih rijetkih ulomaka keramike, a sa zapadne strane ulaza u jamu otkrivena je skupina cijelih kamenih sjekira i mikrolita, što upućuje na mogućnost obrednog odlaganja kamenih sjekira, odmah pokraj ulaza u zemunicu. Po rubovima jame otkriveni su nizovi malih okomitih kolčića, a jedan niz ide od zapadnog dijela ulaznih stepenica preko sredine jame do južnog njezinog ruba, tako da na neki način odvaja zapadni dio s ukopom kostura od preostalog dijela zemunične jame. Sa zapadne i istočne strane jame otkriveni su nizovi od 4 okomite grede, smjerom sjeverozapad-jugoistok (promjera 30-40 cm, u pravilnim međusobnim razmacima od 1,5 m), a na sjevernoj strani je još jedan poprečni niz (pravac zapad-istok) koji ispred ulaza u zemunicu oblikuje trijem. Ovakav raspored stupova, koji su najvjerojatnije držali nadstrešnicu, ukazuje na posebnost ove jame i njezin svečani karakter.

Jama 6. - sonde F/1 i E/1.

U jugozapadnom dijelu terena otkriven je ograđeni prazni prostor, veličine 2,5x3 m, koji dalje zalazi prema zapadu u neotkopani dio terena. Na južnoj strani ograda je ravna (smjerom zapad-istok), potom se na njezinoj istočnoj strani

nadovezuje druga ograda koja poput luka skreće od istoka prema sjeveru i zapadu. Ograda je bila široka 30 do 40 cm i na jugoistočnom spoju luka i ravnog dijela imala je pojačanje - jednu veću okomitu gredu. Objekt nije mogao biti u cijelosti istražen, pa se za sada ne može odrediti njegova namjena. Najbliže analogije su ograđena dvorišta u Zadubravlju pokraj zemunice 6. i 10. (MINICHREITER, 1992. a, 31.-32.).

Jama 7. - sonde F/2 i F/3.

U južnom dijelu terena, otkrivene su dvije samostojeće manje jame, jama 7. je sjeverna, a jama 12. južna. Jama 7. u vodoravnoj projekciji elipsoidnog oblika imala je promjer 1,97 m (I-Z) i 1,46 m (S-J), a dubinu 43 cm. U njoj je nađeno više cijelih posuda, mikrolita i jedna kost. Na jugoistočnoj strani bila je mala stepenica, vjerojatno ulazni dio.

Jama 8. - sonde E/3, E/4, F/3 i F/4.

U jugozapadnom dijelu terena, južno od velike zemunice (jama 2.), otkriven je završetak velike ograde koja zalazi dalje u smjeru jugozapada u neiskopani dio terena. Ovaj zapadni završetak velike ograde možda je dio ograđenog kružnog prostora koji je sličan objektu u središtu starčevačkog naselja u Zadubravlju (MINICHREITER, 1992. a, 34.-35., slika 16., 18.), čija namjena nije mogla biti potpuno određena. U Zadubravlju je ovaj središnji ograđeni prostor mogao biti tor za stoku ili kultno mjesto. U prilog određenju ovog prostora kao mogućeg svetišta u naselju, S. Stanković navodi Zadubravlje kao najstariji primjer ograđenog (kultnog) kružnog prostora (STANKOVIĆ, 1992., 11.-17., 261.-262.). Ukoliko se na Galovu u Slavonskom Brodu otkrije još jedan kružno ograđeni prostor (pretpostavlja se da je to istočni nastavak objekta 8.), to će pridonijeti njegovom čvršćem određenju kao kultnog prostora, tim više što ovdje nije izgrađen u naselju nego u izdvojenom obredno-ukopnom prostoru lokaliteta iz starijeg neolitika. Inače, u mladim kulturama tijekom srednjeg neolitika u srednjoj Europi (Austrija, Mađarska, Njemačka, Češka i Slovačka) takve kružne ograde štitele su nekropole (TRNKA, 1991., 1.-331.; PETRASCH, 1990., 409.-528.). Pokaže li se u budućim arheološkim istraživanjima točna pretpostavka da je to dio kružne ograde oko nekropole (kultno-obrednog prostora), onda će nalaz u Slavonskom Brodu biti najstariji te vrste u južnoj Europi. Završni dio ograđenog prostora ima pojačanje, proširenje, pa je na ovom mjestu jama veličine 2,55x2,54 m. Širina ukopanog "kanala" za ogradu je 95 cm u gornjem dijelu a 44 cm na dnu. Dubina ukopanog dijela od razine lokaliteta je 43 cm. Pretpostavljamo da se ovdje radi o debljoj drvenoj ogradi.

Jama 9. - sonda C/2.

Sjeverozapadno od velike zemunice (jama 2.), skoro paralelna po svojem položaju s jamom 3. na njezinom sjeveroistočnom dijelu, otkrivena je plitko ukopana jama 9., ispunjena samo crnom zemljom. U vodoravnoj projekciji, jama 9. ima oblik kružnice, malo izdužene na sjevernoj strani, promjera 1,91 m (S-J) i 1,06 m (I-Z), dubine 14 cm. U svojoj sredini imala je rupu od okomite grede, koja je bila na sjecištu trijema i niza stupova oko jame 5. Vjerojatno je ova jama nastala "popravljanjem" i učvršćivanjem ovog uglovnog stupa koji je bio jedan od glavnih držača trijema.

Jama 10. - sonde D/5 i E/5.

U istočnome dijelu terena iskopan je zapadni dio jame, nepravilnog oblika. Dimenzije otkopanog dijela su: 1,47x2,55 m,

a dubina 0,56 m. Jama je bila ispunjena crnom zemljom s malo ulomaka keramike.

Jama 11. - sonda F/4.

Južno od velike zemunice (jama 2.) i istočno uz ograđeni prostor (jama 8. i ograda), pretpostavljamo unutar velikog ograđenog prostora, otkriven je zapadni dio jame 11. dimenzija 1,55x1,50 m (tri četvrtine jame), dubine 40 cm, u kojoj su nađeni ulomci keramike, ostaci životinjskih kosti i mikroliti.

Jama 12. - sonda G/2 i G/3.

U južnome dijelu terena otkopana je mala plitka jama, u vodoravnoj projekciji nepravilnog kružnog oblika, dimenzija 0,90x1,10 m, dubine 21 cm. Bila je ispunjena samo crnom zemljom.

U istočnome dijelu istražnog terena, u sondama A/5-6, B/4-6, i C/5 otkriveni su mnogobrojni tragovi okomitih kolaca i neki od njih složeni su u nizove (na nekim mjestima po dva zajedno). Namjena i oblik ovih objekata nije sasvim jasna, no može se utvrditi da su istovjetni nizovima kolčića u istočnom dijelu naselja u Zadubravlju (MINICHREITER 1992. a, 31.). Stoga se može utvrditi da su istočno od velike zemunice postojali objekti konstruirani na visokim kolcima. Za sada se može iznijeti samo pretpostavka da su u ovim objektima "sušili" pokojnike ili ih izlagali pticama. Obzirom na nepoznate obrede i način ukopavanja pokojnika ove mogućnosti ostaju otvorene i samo kao moguće pretpostavke budućim istraživanjima obredno kulturnih običaja ranog neolitika.

I u južnome dijelu istraženog terena otkriveni su drveni predmeti nepoznate namjene. U prostoru između jama 7., 12. i ograđenog prostora (objekat 6.), na dnu prapovijesnog humusa, utisnuti u zdravicu, nađeni su ostaci drvenih kolaca i drvenih predmeta debljine oko 2 do 3 cm, dužine 20 do 90 cm. Kolci su ravni, tanji i dulji (vjerojatno neobrađene grane), a između njih su drveni predmeti (kraći i deblji), svi su zakrivljeni pod jednakim tupim kutom, napravljeni ljudskom rukom. Ostaci kolaca i drvenih predmeta bili su u vrlo raspadnutom stanju, tako da su ostali samo njihovi otisci utisnuti u zdravicu.

Otkrićem zoomorfne idoloplastike tijekom 1997. godine na Galovu u Slavonskom Brodu, ne samo da se povećala skupina do sada poznatih malobrojnih kulturnih predmeta, nego su to prvi primjerci ove vrste koji pripadaju ranim stupnjevima starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj. Njihovu posebnost uvećava i okruženje u kojem su nađeni, a to je obredno-ukopni prostor starčevačkog lokaliteta, dok su do sada svi kulturni predmeti otkriveni u naseljima starčevačke kulture (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 253., 254.; MINICHREITER, 1992. c, 7.-22.; MARKOVIĆ, 1993., 49.; KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO, 1996., 40.-42.).

Glava patke (T.1/1) izrađena od gline, otkrivena je u sjeverozapadnom dijelu jame 5., u skupini keramike, kamenih alatki i životinjskih kosti, s kojima je bio zatrpan skvrčeni ljudski kostur (ukop 3.). Glava patke nađena je na dubini od 1,57 m, (30 cm iznad glave kostura od kojeg je bio ukopan samo donji dio lubanje bez lica). U toj skupini, u dužini iznad cijelog kostura, pronađeno je više komada pečene zemlje - glatke na jednoj strani, a najveći komad pečene zemlje s urezanim znakovima na glatkoj strani i 4 glinena diska s rupom (kotači?) otkriveni su u blizini glave patke, na mjestu

gdje je ispod bila ukopana glava kostura (ukop 3.). Glava i dio vrata patke očuvani su u dužini od 4 cm s urezanim kljunom i okom samo na svojoj lijevoj strani, dok na njezinoj desnoj strani nema tih ureza, pa je vjerojatno stajala tako da je bila vidljiva samo na jednoj strani. Najbliže analogije, koje prethode ovom primjerku životinjske plastike je glava barske ptice - patke izrađene od kamena, otkrivena na paleolitičkom lokalitetu Mala gradina u Kulašima (sjeverna Bosna), oko 40 km jugozapadno od Slavenskog Broda (BASLER, 1979., 347.-348.). Predmet je pronađen u paleolitičkoj stanici u sloju kasnog aurignacijskog i ubraja se u ljepše primjerke paleolitičke umjetnosti južnopanonskih prostora. Tijekom paleolitika skulpture su izrađivane od kamena, kostiju, slonovače i gline, a otkrivene su na širim prostorima euroazijskog prostora. Brojni su nalazi iz Kostjenka na Donu, gdje je vjerojatno i ishodište ove umjetnosti. Na njegovoj periferiji nalaze se Donje Verstonice i Pavlov, odnosno Predmosti u Moravskoj, te Vogelherd u Njemačkoj. Najbliže analogije nalazu iz Kulaša su figure iz Malte kod Irkutsk (BASLER, 1979., 347.). Tijekom neolitika, nalazimo ptice često predstavljene kao dijelove žrtvenika ili samostojeće - glava ptice od kamena iz Jablanice (GARAŠANIN, 1979., 173., 180.), pogotovo krajem neolitika u vinčanskoj kulturi na području Srbije (GARAŠANIN, 1968., 246.), a njihov prikaz se povezuje s kultom plodnosti. U neolitičkim svetištima, npr. iz Catal Hüyük, na zidnim freskama, ptice se javljaju u kombinaciji s ljudskim figurama, povezano s obrednim kultovima - lešinari u letu iznad ljudskih likova bez glave (MELLAART, 1967., 167., 169., slika 47.). Prikaz ptice i dalje se često javlja kroz prapovijest, tako u eneolitiku golubica iz Vučedola kod Vukovara predstavlja istaknut religijski simbol (DIMITRIJEVIĆ, 1979. b, 295.). U Vinkovcima na lokaciji robne kuće Zvijezda pronađen je dio figure patke - glava i vrat i prema ocjeni S. Dimitrijevića još je ljepše likovno oblikovana od golubice iz Vučedola. Barske ptice kao i simbol križa u rozeti vežu se u vučedolskoj kulturi uz kult sunca (DIMITRIJEVIĆ, 1979. b, 295.). U kretsko-mikenskom krugu, barske ptice su imale značajnu ulogu u religijskim obredima, pa je golubica simbol Afrodite, a pojavljuje se i na kruni ženskog božanstva (TASIĆ, DIMITRIJEVIĆ, JOVANOVIĆ, 1979., 451.), dok su u brončanom dobu barske ptice povezane s kultom sunca, plodnosti i vegetacije; jedan od najbližih primjeraka je nalaz iz Dupljaje u južnom Banatu gdje patke vuku kolica na kojima je ljudska figura, što asocira na mit o hiperborejskom Apolonu (GARAŠANIN, 1983., 532.). Glava patke, modelirana od gline, pronađena u Slavonском Brodu za sada je najstariji primjerak ove vrste, otkriven ne samo na tlu Hrvatske nego i u širim južnopanonskim prostorima.

Četiri glinena diska s rupom u sredini (T.1/2-5) otkriveni su u blizini glave patke, na istoj dubini, u skupini nalaza, oko 30 cm iznad ostatka lubanje (ukop 3.) u sjeverozapadnom dijelu jame 5. Diskovi su oblikovani u parovima tako da dva veća imaju promjer 5,5 cm, rupu u sredini promjera 1,7 cm, a u presjeku su debljine 1 cm. Manji par diskova je oštećen po rubovima a sadašnji promjer je 4,5 cm s manjom rupom na sredini promjera 1 cm, debljine u presjeku 0,5 cm. Manji diskovi su napravljeni od komada finije monokromne keramike, s crvenom prevlakom na obje strane, dok su veći oblikovani samostalno, malo grublje površine isto s tragovima

crvene boje. Najbliže analogije ovim nalazima postoje u Donjoj Branjevini u Vojvodini, gdje su otkriveni u naselju - stratum II. (rani stupanj starčevačke kulture) i ubrojani u pršljenove za vreteno (KARMANSKI, 1979., 4.). U Donjoj Branjevini, u jami 1., nađena ih je veća količina različitih dimenzija (KARMANSKI, 1979., tab. III. i IV.) dok su, za razliku od njih, ovi primjerci iz Slavenskog Broda po dva u paru otkriveni na jednom mjestu u skupini nalaza iznad kostura u obredno-ukopnom prostoru. Valja istaknuti da u starčevačkom naselju kod Zadubravljaja, takvi diskovi nisu nađeni (što bi trebalo očekivati ako su bili pršljenovi za vreteno), a ova dva para iz Slavenskog Broda podsjećaju na kotače za model kola. Tome u prilog možda ide i najstariji model kola na četiri kotača iz bakarnog doba, koji je nađen u nekropoli badenske kulture, grob 177. iz Budakalásza u južnoj Mađarskoj (DIMITRIJEVIĆ, 1979. a, 218., 233.). Oko 3.500 godine prije Krista diljem Europe upotrebljavaju se kola s dva ili četiri kotača. To potvrđuju nalazi pločastih kotača u Nizozemskoj (de Eese), Poljskoj (Schönsee), Švicarskoj (Zürich) i Njemačkoj (Bad Waldsee-Aulendorf) kao i prikazi kola na pećinskim slikama, u grobovima, i na glinenim posudama (PROBST, 1991., 234., 235., 239.-241., 503.).

Zoomorfna idoloplastika - žrtvenik u obliku životinje s kupom na ledima (T. 2) izrađen od gline, otkriven je u južnom prostoru jame 2., na sjevernoj strani kostura (ukop 4.), oko 15 cm iznad njega, gdje je pronađena i grudica okera. Pri opisu jame 2. spomenuto je da je ovaj ukop bio okružen sa sve četiri strane skupinama keramike, kosti i kamenih alatki (sjeverna, istočna, južna i zapadna) s tim što je sjeverna skupina bila ispred glavnog ulaza u jamu 2., i ispod nje je bio ukopan govedi rog. Za sada nije moguće utvrditi je li ovaj mali žrtvenik ukopan kao prilog kosturu ili je služio u obredima nakon njegovog zatrpavanja. Žrtvenik je malih dimenzija, ukupne visine 3,5 cm, od toga je figura životinje 3 cm dugačka i 1,7 cm visoka, a kupa na ledima također 1,7 cm visoka, dok je njezin promjer vjerojatno bio 3 cm. Figuri životinje nedostaje donji dio prednje lijeve noge, dio vrata i glava, a kupi nedostaje prednji i lijevi dio. Na desnoj strani kupe vidljivo je malo udubljenje, pa su se možda ovdje spajali rogovi, ako su bili na glavi. Najbliže analogije žrtveniku iz Slavenskog Broda su dva do sada otkrivena primjerka: jedan iz Donje Branjevine u Vojvodini, a drugi iz Endröda u Mađarskoj. Zoomorfni žrtvenik iz Donje Branjevine očuvan je u cijelosti, i ima robove na glavi povezane s obodom kupe koju drži na ledima (KARMANSKI, 1988., 1.-5., T.I., I.; isti, 1988. a, 1.-8., T. I., II., III.; isti, 1989., slika 6.; isti, 1989. a, 64.-69., T. I.-II.; isti, 1990., 1.-5., T. I.-III.). Žrtvenik iz Donje Branjevine je većih dimenzija (21x11 cm), ima urezane ukrase po tijelu (meandar i cik-cak), prikazuje divovarca ili jelena, a pronađen je u sloju I'a i I'b koji su usporedni po S. Dimitrijeviću stupnju Linear B u Slavoniji (DIMITRIJEVIĆ, 1974., 75.; isti, 1979., 245.). Drugi žrtvenik (neobjavljen) iz Endröda u Mađarskoj spominje S. Karmanski pri objavi svojeg žrtvenika i pretpostavlja da prikazuje divovarca (KARMANSKI, 1988. a, 2., T. IV.; isti, 1990., 3., T. IV.). Od sva tri poznata zoomorfna žrtvenika, primjerak iz Slavenskog Broda je najstariji, jer cjelokupna arheološka grada otkrivena na Galovu pripada Linear A stupnju starčevačke kulture. Namjena zoomorfnih žrtvenika još uvijek je u

početnoj fazi istraživanja, no za sada se može prihvatiti mišljenje nekih istraživača da su figure životinja povezane s kultom plodnosti.

Zoomorfna idolooplastika u starčevačkoj kulturi pripada najmalobrojnijoj skupini kulturnih predmeta, stoga je dragocjen svaki njihov novi nalaz. Otkriće na Galovu u Slavonском Brodu još je uvećalo njihovu vrijednost jer su otkriveni u kultno-obrednom prostoru, koji po prvi put pruža mogućnost spoznavanja kulturnih ukopa, kultova i obreda ranog stupnja starčevačke kulture. Ovi predmeti su prva arheološka građa koja sigurno dokumentira neke od elemenata kultova i religija neolitičkih zajednica na tlu Hrvatske, čime je stvorena osnovica za početak proučavanja najstarijih i najzagonetnijih oblika odnosa čovjeka i svijeta oko njega.

LITERATURA

- BASLER, Đ., 1979., Paleolitske i mezolitske regije i kulture u Bosni i Hercegovini, *PJZ I. (Paleolit i Mezolit)*, Sarajevo, 331.-355.
- BELIĆ, B., i Petrović, K., 1971., Praistorijske kulture na području broskog Posavlja, *Materijali VII.*, Beograd, 9.-20.
- BENAC, A., 1969., Arheološka izložba u Muzeju broskog Posavlja u Slavonском Brodu, *VMIKH 5.-6.*, Zagreb, 14.-18.
- BENAC, A., 1973., Obre I, Neolitsko naselje starčevačko-impreso i kakanjske kulture na Raskršću, *GZMS n.s. sv. XXVII/XXVIII.*, Sarajevo, 5.-172.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1974., Problem stupnjevanja starčevačke kulture s posebnim obzirom na doprinos južnopanonskih nalazišta rješavanju ovog problema, Počeci ranih zemljoradničkih kultura u Vojvodini i srpskom Podunavlju, *Materijali X.*, Beograd, 59.-121.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1978., Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Izdanja HAD*, sv. 2, Zagreb, 71.-97.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979., Sjeverna zona, *PJZ II. (Neolit)*, Sarajevo, 229.-260.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979. a, Badenska kultura, *PJZ III. (Eneolit)*, Sarajevo, 183.-234.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979. b, Vučedoška kultura i vučedoški kulturni kompleks, *PJZ III. (Eneolit)*, Sarajevo, 267.-341.
- GARAŠANIN, D., 1968., Religija i kult neolitskog čovjeka na centralnom Balkanu, *Neolit centralnog Balkana*, Beograd, 241.-263.
- GARAŠANIN, M., 1979., Centralnobalkanska zona, Vinčanska grupa, *PJZ II. (Neolit)* Sarajevo, 79.-212.
- GARAŠANIN, M., 1983., Dubovačko-žutobrdsku grupa, *PJZ IV. (Bronzano doba)*, Sarajevo, 520.-535.
- GRBIĆ, M., 1933., Neolitsko groblje u Botošu kod Velikog Bečkereka, *Starinar III. ser.*, sv. VIII.-IX./1933./1934., Beograd, 40.-58.
- ISKRA-JANOŠIĆ, I., 1984., Arheološka istraživanja na području općine Vin-kovci, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, *Izdanja HAD*, sv.9./1981., Zagreb, 143.-151.
- KARMANSKI, S., 1979., *Donja Branjevina*, Odžaci, 1.-18.
- KARMANSKI, S., 1988., *Donja Branjevina 1987., Rezultati novijih istraživanja na lokalitetu Donja Branjevina (Referati i izveštaji)*, Odžaci, 1.-5.
- KARMANSKI, S., 1988. a, Nekoliko novijih nalaza zoomorfne idolooplastike na lokalitetu Donja Branjevina, *Rezultati novijih istraživanja na lokalitetu Donja Branjevina (Referati i izveštaji)*, Odžaci, 1.-8.
- KARMANSKI, S., 1989., *Donja Branjevina*, Odžaci, katalog izložbe.
- KARMANSKI, S., 1989. a, Nekoliko novijih nalaza zoomorfne idolooplastike na lokalitetu Donja Branjevina, *GLASNIK SAD 5*, Beograd, 64.-69.
- KARMANSKI, S., 1990., Einige Neufunde zoomorphen Idoloplastik aus Donja Branjevina, *Donja Branjevina*, Odžaci, 1.-5.
- KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO, M., 1996., Novi nalazi starčevačkih žrtvenika u Vin-kovcima, *Obavijesti HAD 3*,/1996., Zagreb, 40.-42.
- LOZUK, J., 1993., Arheološka topografija broskog Posavlja, Arheološka istraživanja u Slavonском Brodu i brodskom Posavlju, *Izdanja HAD* sv. 16./1991., Zagreb: 31.-38.
- MARKOVIĆ, Z., 1993., Neolitička, eneolitička i brončanodobna naselja u sjevernoj Hrvatskoj, Arheološka istraživanja u Slavonском Brodu i brodskom Posavlju, *Izdanja HAD* sv. 16./1991., Zagreb, 113.-125.
- MARKOVIĆ, Z., 1994., *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, Koprivnica, 1.-302.
- MELLART, J., 1967., *Çatal Hüyük*, London, 1-232
- MINICHREITER, K., 1982./ 1983., Pregled istraživanja nekropole grupe "Gredani" u Slavoniji, *AnaliOs 2.*, Osijek, 1.-122.
- MINICHREITER, K., 1992., Ranoneolitička arhitektura sjeverne Hrvatske, *Pomčilo XX*, Ljubljana, 17.-26.
- MINICHREITER, K., 1992. a, *Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1.-104.
- MINICHREITER, K., 1992. b, Peći u starčevačkom naselju kod Zadubravljia, *OpusA 16.*, Zagreb, 37.-47.
- MINICHREITER, K., 1992. c, Kulturni predmeti starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *PrilInstArheolZagreb 9/1992.*, Zagreb, 7.-22.
- MINICHREITER, K., 1993., Starčevačka kultura na području broskog Posavlja, Arheološka istraživanja u Slavonском Brodu i brodskom Posavlju, *Izdanja HAD* sv. 16./1991., Zagreb, 39.-51.
- MINICHREITER, K., 1997., Otkriće u Lukaču i Požegi kao prilog spoznavanju topografije naselja starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, *PrilInstArheolZagreb 11.-12./1994.-1995.*, Zagreb, 7.-36.
- MIŠKIV, J., 1974., *Brod, arheološki lokalitet*, Slavoniski Brod, katalog izložbe
- MIŠKIV, J., 1984., *Arheološka karta broskog Posavlja*, Slavoniski Brod, katalog izložbe
- PETRASCH, J., 1990., Mittelneolithische Kreisgrabenanlagen in Mitteleuropa, *BRGK 71*, Mainz am Rhein: 409 - 528
- PROBST, E., 1991., *Deutschland in der Steinzeit*, München, 1-620
- SKOK, P., 1971., *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva A - J, Zagreb, 1.-788.
- SREJOVIĆ D., 1969., *Lepenski Vir*, Beograd, 1.-328.
- SREJOVIĆ, D., 1980., *The Neolithic of Srbija*, Beograd, 1-134
- STANKOVIĆ, S., 1992., *Sakralna mesta i predmeti u starijeneolitskim kulturama centralnobalkanskog područja*, doktorska disertacija u rukopisu, Beograd
- ŠIMIĆ, J., 1984., Problematika daljeg istraživanja neolita i eneolita u Slavoniji i Baranji, *ZborZSSiB IV.*, sv. 1., Osijek, 51.-64.
- ŠPARIĆ, M., 1994., Geologija šire okolice Slavonskog Broda, izlaganje na znanstvenom skupu u Slavonском Brodu 13.-15. listopada 1994. (u tisku)
- TASIĆ, N., DIMITRIJEVIĆ, S., JOVANOVIĆ, B., 1979., Osnovni elementi duhovnog života, Religija eneolitskog čovjeka, *PJZ III (Eneolit)*, Sarajevo, 442.-453.
- TRNKA, G., 1991., *Studien zu mittelneolithischen Kreisgrabenanlagen*, Wien: 1 - 338
- VRDOJAK, S., 1994., Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik-Igrišće (SR Hrvatska), *OpusA 18.*, Zagreb, 7.-87.

SUMMARY

ZOOMORPHIC IDOLS OF THE STARČEVO CEREMONIAL AND BURIAL AREA SITE AT GALOVO, SLAVONSKI BROD

The region of Slavonski Brod Sava River basin (Croat. Brodsko Posavlje) is a part of central Slavonia in terms of geographic position along the river Sava. In the framework of the southern Pannonian territory (Fig. 1), it was one of the main arteries of cultural and ethnic trends during all prehistoric periods. Such favourable natural conditions enabled the high population density of the Slavonski Brod Posavlje region during a continuous period of 8,000 years, from prehistory to the late Middle Ages. Out of 320 registered archaeological sites so far (LOZUK 1993, 38)¹, 52 of them belong to the New Stone Age period - Neolithic, namely, 15 to the Starčevo culture and 37 to the Sopot culture (Fig. 2).

In the eastern part of the Slavonski Brod city limits, four sites belonging to the Starčevo cultural period have been discovered (MINICHREITER 1997, 9, 14, 22), which is the highest possible population density area of the Starčevo culture sites so far discovered in the Slavonski Brod Posavlje region (Fig. 3). On a site called 'Galovo', where the Ciglana (brickyard) from Slavonski Brod carries out large excavations for its needs², the locality was discovered by coincidence during excavation activities in the profile excavations at a depth of 0.90 - 2.00 m. On the occasion of its discovery in 1995, the site was registered as an eastern settlement (MINICHREITER 1997, 22), but the excavation from 1997 revealed the ceremonial and burial area and site, dating from the Starčevo culture period, at the then Sava river bank (ŠPARICA 1994, in print), from which the nearest Starčevo culture settlement has been registered two kilometres further to the north, on the southern foothills Mt. Dilj - the piece of land called Igrač (Engl. Player), at Bukovlje - named the southern settlement (MINICHREITER 1997, 22).

During 1997, in the first half of the year of archaeological protective activity measures at the 'Galovo' site in Slavonski Brod, an area of 800 m² has been explored and two prehistoric archaeological sites were discovered; a part of a necropolis with incinerated graves of the Gredani-Barice group, dating from the beginning of the late Bronze Age³ (MINICHREITER 1982, 115; VRDOLJAK 1994, 30-31, Fig. 6, Type B6c) and a part of the ceremonial and burial area site of the Starčevo cultural period (the early phase of the Starčevo culture) dating from the early Neolithic period. In the ceremonial and burial area, several artefacts have been unearthed: a large shallow sod-house pit (15 x 7 m) with two ceremonial furnaces, elongated in the shape of a cigar (the shape analogous to the furnaces from Zadubravlje - MINICHREITER 1992b, 41-43, Fig. 5.6), three human skeletons, found in the cramped position (two buried without skulls), several groups of ceramic works with numerous animal bones (ceremonial feasts), and a cattle horn, buried cult-like at the bottom of the central space, near the main east en-

trance of the sod-house, over the two steps. West of the large one, a small shallow sod-house pit was discovered (5 x 5m), with two entrance steps on its northern side. In this space, on the west side, there was one shrivelled skeleton buried with only a rear part of the skull. Above the skeleton numerous fragments of ceramic work have been discovered, as well as stone tools and the remains of animal bones, while a group of stone axes and microliths on the east side of the entrance steps that lead to this sod-house stands out in particular. Around this small sod-house, rows of vertical posts have been discovered, which shaped the cloister in front of the entrance section. Beside numerous pieces of ceramic pottery and stone tools (21 axes - one with a hole), the following were also discovered: a small clot of ochre, four earthen disks with a hole (two in a pair) - perhaps the wheels of a small carriage, and two zoomorphic idol artefacts - the head of a duck and an altar made in the shape of an animal with a glass on its back.

The duck's head (T.1.), made of clay, was discovered in the north-western part of the sod house pit no. 5, in a group of ceramic artefacts, stone tools and animal bones buried with a shrivelled human skeleton (burial site no. 3). The duck's head was found at a depth of 1,57 m (30 cm above the skeleton head, of which only the rear part of the skull without the front, facial, part was buried). In the group mentioned above, spreading above and along the entire length of the skeleton, several pieces of burned earthen materials have been discovered - smooth on one side (with an as yet unknown purpose, perhaps fragments of 'sacrificial tables'), and the largest piece of burned earthen material with engraved symbols on its smooth surface, and four clay disks with holes (wheels?), discovered near the duck's head at the place where, below it, the head of a skeleton was buried. The head, 4 cm in length, and a part of the duck's neck have been preserved, with an engraved bill and an eye only on its left side (probably visible only from one side). The closest similarity that precedes this specimen is the head of a pond bird - a duck, made of stone, discovered at the Paleolithic locality, in a layer of the late Aurignacian period, at Mala Gradina, in Kulaš (northern Bosnia), about 49 km south-west of Slavonski Brod (BASLER 1979, 347-348). During the Neolithic, we can find figures of birds as parts of altars or as self-standing figures - the head of a bird made of stone, from Jablanica, near Arandelovac in Serbia (GARAŠANIN 1979, 173, 180), especially at the end of Neolithic, from the Vinča culture period, in the territory of Serbia (GARAŠANIN, 1968, 246), their countenance is connected with a fertility cult. In the Neolithic sanctuaries, i.e. from Catal Huyuk, on the murals, birds were presented in combination with human figures in connection with ceremonial and ritual cults - vultures flying over human figures without heads (MELLAART 1967, 167, 169, Fig. 47). The bird imagery also frequently appeared through prehistory, so in the Eneolithic, the figure of a dove from Vučedol, near Vukovar (Croatian Danube region - Croat. hrvatsko Podunavlje), represents an outstanding religious symbol (DIMITRIJEVIĆ, 1979b, 295). At Vinkovci (15 km south-west of Vukovar), in the Vučedol layer, a fragment of the figure of a duck - the head with a neck - was found,

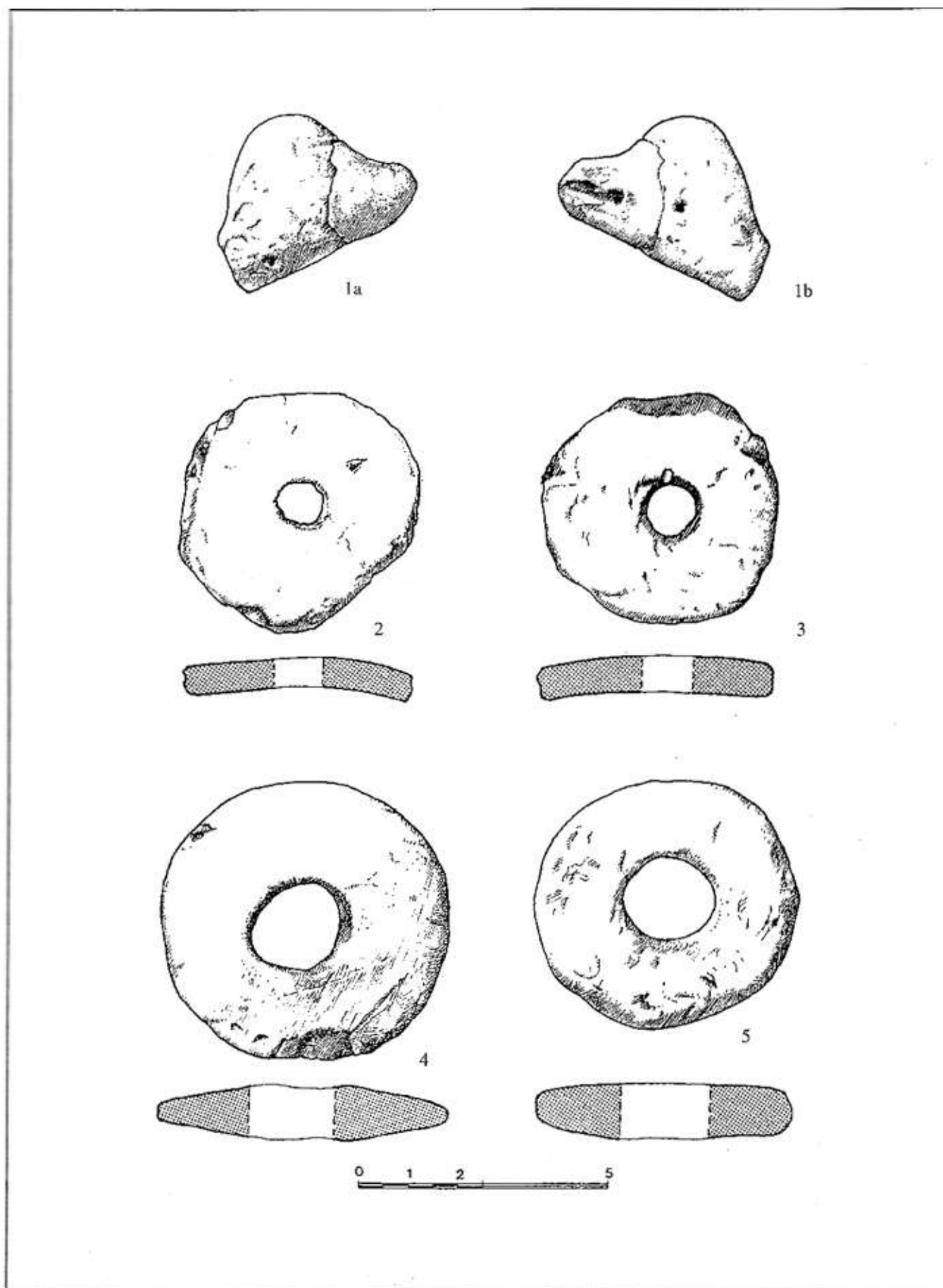
that is according to the evaluation of Dimitrijević more beautiful and artistically crafted than the dove from Vučedol. Pond birds, as well as the symbol of the cross on the rosette, are connected in the Vučedol Culture with the cult of the sun (DIMITRIJEVIĆ, 1979b, 295). In the Cretan and Mycenaean culture period, pond birds had a significant role in religious ceremonies, so the dove was the symbol of Aphrodite, and we can also find it on the crown of a female divinity (TASIĆ, DIMITRIJEVIĆ, JOVANOVIĆ 1979, 451), while in the Bronze Age pond birds were connected with the cult of the sun, fertility and vegetation; one of the most beautiful examples is the find from Dupljaja in southern Banat (Vojvodina, Yugoslavia), where ducks pull the small carriage on which there is a human figure, and that recalls the myth of the Hyperborean Apollo (GARAŠANIN, 1983, 532). The duck's head made of clay was found in Slavonski Brod, and for the time being it is the oldest specimen of this kind discovered not only in the territory of Croatia, but also in vast territories of the southern Pannonian region.

Four disks made of clay, with a hole in the middle (T.1.), have been found near the duck's head, above the remains of the skull (burial site no. 3). The disks are formed in pairs, so that the smaller ones are made of pieces of fine monochrome ceramics, with a red coat on both sides, while the larger ones are moulded separately, being somewhat roughly on its surface, and also with traces of red colour. The closest analogy to these finds can be found in Donja Branjevina, Vojvodina, where they have been found in the settlement Stratum II (the early phase of the Starčevo culture), and classified as whorls for a spindle (KARMANSKI 1979, 4). In Donja Branjevina, in the pit no. 1, a somewhat larger quantity of different measurements were found (KARMANSKI, 1979, Table III and IV), while as distinguished from them, these examples from Slavonski Brod, two in pairs, have been found at the spot together with the group of finds above the skeleton, in the ceremonial and burial area. It has to be pointed out that at the Starčevo culture settlement, in Zadubravlje, east of Slavonski Brod (central Slavonia), such disks have not been found (which should be expected if these were the whorls for the spindle). These two pairs from Slavonski Brod resemble the wheels for the model of a carriage. The oldest (so far known) model of a carriage with four wheels, dating from the Copper Age and found in the necropolis of the Baden culture, grave 177 from Budakalasz, Hungary (DIMITRIJEVIĆ 1979a, 218, 233), is conducive to this. Around 3.500 B.C., a carriage with two or four wheels was in use throughout Europe. This has been confirmed by the finds of slab-like wheels in the Netherlands (de Ecse), Poland (Schönssee), Switzerland (Zürich) and Germany (Bad Waldsee-Aulendorf), as well as by the imagery of a carriage in cave paintings, graves and on clay pottery (PROBST 1991, 234, 235, 239-241, 503).

Zoomorphic idol artefacts - the altar in the form of an animal with a bowl on its back (T.2.), made of clay, was found north of the position of a human skeleton (burial site no. 4), buried in the southern part of the large sod-house 2. For now, it is not possible to estimate if this small altar was

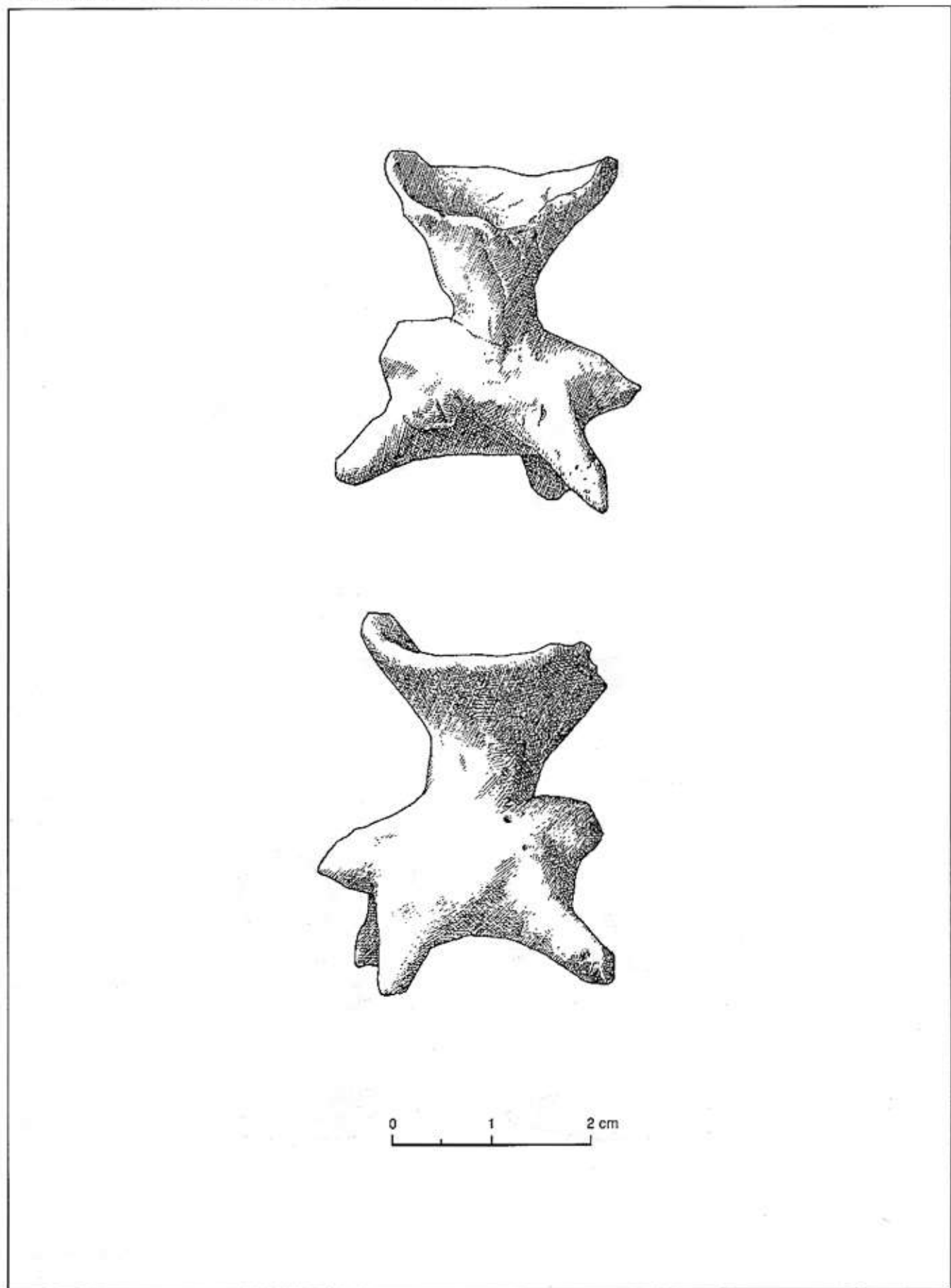
buried as an offering to the skeleton or if it served during the ceremonies after burial. The closest analogy to the altar from Slavonski Brod represent the two, for the present moment, found specimens from Donja Branjevina, Vojvodina, and the second one from Endröd, Hungary (KARMANSKI 1988, 1-5, T. 1. 1; Idem 1988a, 1-8, T. I-III; Idem. 1989, Fig. 6, Idem 1989a, 64-69, T. I-II; Idem 1990, 1-5, T. I-III). S. Karmanski estimates that they represent a deer or a chamois buck, while the find from Slavonski Brod (because of the part that is missing) still cannot be classified with certainty as being associated with a particular animal. The altar from Slavonski Brod would then be the oldest one among them, because all of the archaeological material that has been found at 'Galovo, belongs to the Linear A Phase of the Starčevo culture. The purpose of zoomorphic altars is still in the initial phase of (field) study, but for now the opinion of some researchers that the figures of animals are connected with a fertility cult may be accepted.

The zoomorphic idol artefacts of the Starčevo culture belong to the least numerous group of cult artefacts, so each new such find is valuable. The discovery at 'Galovo, in Slavonski Brod increased their value even more, because they have been found at a ceremonial and burial area, and for the first time this suggests the possibility of considering cult burials, cults and ceremonies of the early phase of the Starčevo culture in detail. These artefacts are the first archaeological substances that confirm some of the elements of cults and religions of the Neolithic communities in the territory of Croatia, and with that the foundation for commencing the study of the earliest and most mysterious forms of the relation between man and the world around him.

Tablica 1. Slavonski Brod-Galovo, jama 5.; 1 glava patke: 2-5 glinčni diskovi s rupom. Crtao M. GREGL.

Table 1 Slavonski Brod - Galovo, Pit No. 5; 1 Duck's head, 2-5 Clay disks with a hole. Drawing by M. GREGL.

Tablica 2. Slavonski Brod-Galovo, jama 2.; zoomorfni žrtvenik. Crtao M. GREGL

Table 2. Slavonski Brod - Galovo, Pit No. 2; a zoomorphic altar. Drawing by M. GREGL.